

Περίληψη - Summary

Ευάγγελος Σ. Κρουστάλης : «Συμβολή στην τοπογραφία της βόρειας κλιτύς της Ακροπόλεως και της ευρύτερης περιοχής»

Αντικείμενο της διατριβής αποτελεί η ιστορική τοπογραφία της βόρειας κλιτύς της Ακροπόλεως και μιας ευρύτερης περιοχής, που εκτείνεται έως τις βόρειες όχθες του Ηριδανού (περίπου σημερινή οδός Κολοκοτρώνη), από τους αρχαϊκούς χρόνους έως την επαύριον της καταστροφής της πόλης από τους Ερούλους. Η περιοχή αυτή, που εμπίπτει στον δήμο Κυδαθηναίων, είχε κεντρική θέση στο άστυ των Αθηνών. Ωστόσο, τη μελέτη της καθιστά δύσκολη η κατάτμηση και μεγάλη διασπορά της αρχαιολογικής πληροφορίας. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού ελέγχθηκε και αποδελτιώθηκε μεγάλος αριθμός παλαιών και νέων δημοσιευμάτων και καταρτίστηκε κατάλογος 207 ανεσκαμμένων θέσεων και 1100 περ. κινητών ευρημάτων (τόμος Β'). Η αποτύπωση των στοιχείων αυτών σε χάρτες επέτρεψε την πραγματοποίηση συσχετισμών ανάμεσα σε φαινομενικά ασύνδετα ευρήματα.

Το κύριο μέρος της διατριβής (τόμος Α') απαρτίζεται από πέντε συνθετικά κεφάλαια. Αφού παρουσιάζονται οι κυριότεροι σταθμοί της παλαιότερης έρευνας (κεφ. Ι), εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους διάφοροι περιβαλλοντικοί παράγοντες σε συνδυασμό με την ανθρώπινη δραστηριότητα συνέβαλαν στη διαμόρφωση της γεωμορφολογίας της περιοχής (κεφ. ΙΙ). Τη δραστικότερη ανθρώπινη επέμβαση στο έδαφος αποτέλεσε η βαθμιαία διαμόρφωση ανδρήρων για την κατασκευή οδών και τη θεμελίωση οικοδομημάτων.

Στο τρίτο κεφάλαιο ερευνώνται σε βάθος διάφορα ειδικά ζητήματα. Το κομβικότερο αλλά και πλέον δυσεπίλυτο από αυτά αφορά στην ταυτότητα του Διογενείου και στη σχέση του με το γυμνάσιο του Πτολεμαίου. Η συστηματική μελέτη του περιεχομένου των εφηβικών επιγραφών, σε συνάρτηση με τους τόπους ευρέσεώς τους, οδήγησε σε πολύ διαφορετικά συμπεράσματα από εκείνα που έχουν προτείνει όλοι οι παλαιότεροι ερευνητές. Ως προς τη θέση του Πρυτανείου, ο συνδυασμός της μαρτυρίας του Πausανίου με επιγραφικά και άλλα ευρήματα επιτρέπει το συμπέρασμα ότι τα κατάλοιπά του θα πρέπει να αναζητηθούν στην ανατολική πλευρά της Ακροπόλεως, ανάμεσα στους αρ. 20 και 32 της οδού Τριπόδων. Η αναφερόμενη από τον Απολλόδωρο Αρχαία Αγορά αποτελούσε τον χώρο των λαϊκών συνελεύσεων κατά τους αρχαϊκούς χρόνους και δεν θα πρέπει να συγχέεται με την Αρχαϊκή Αγορά, που πρέπει να βρισκόταν στα ΒΑ ή Α της Ακροπόλεως. Ελέγχθηκε ακόμη και ενισχύθηκε, με την προσθήκη νεότερων στοιχείων, πρόσφατα διατυπωθείσα πρόταση (Παπαζαρκάδας) που θέτει τα δικαστήρια των ύστερων ελληνιστικών χρόνων κοντά στην πλατεία Μητροπόλεως.

Αν και η *κατά χώραν* εύρεση της τιμητικής επιγραφής για την ιέρεια της Αγλαύρου Τιμοκρίτης (IG II/III3 1, 1002) αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους σταθμούς για τη μελέτη της μνημειακής τοπογραφίας των Αθηνών, από το τέμενος της Αγλαύρου δεν έχει αποκαλυφθεί παρά μικρό τμήμα του δυτικού περιβόλου. Για τον ακριβέστερο προσδιορισμό του σχήματος και της έκτασής του αξιοποιήθηκαν στοιχεία από χάρτες του 19ου αι. Για την ανίχνευση της θέσης του Ανακείου, που προτείνεται ότι βρισκόταν ψηλά στην κλιτύ στον χώρο των Αναφιώτικων, συνδυάστηκαν οι μαρτυρίες του Λουκιανού και του Πausανίου, ενώ λήφθηκε υπόψη η ιδιαίτερη σημασία που έχει στον Pausania η πρόθεση υπέρ. Από το τέμενος του Θησέως φαίνεται ότι προήλθαν τουλάχιστον εννέα επιγραφές και δύο γλυπτά. Τα ευρήματα αυτά σε συνδυασμό με μαρτυρία του Pausanίου υποδεικνύουν ότι το ιερό θα πρέπει να αναζητηθεί στα Ν της οδού Λυσίου. Στην ίδια περιοχή και όχι κοντά στην πλατεία Καραμάνου, όπως συνήθως έχει υποθεθεί, πρέπει να βρισκόταν και το ιερό του ήρωος Ιατρού. Διάφορες ενδείξεις ενοούν ακόμη το συμπέρασμα ότι στον χώρο του Ελευσινίου στεγαζόταν λατρεία του Τελείου Διός. Ακόμη, με βάση την παρουσία γλυπτών προτείνεται η αναγνώριση σε διάφορες θέσεις ιερών της Μητρός των Θεών, ενώ διερευνάται η συγκέντρωση στο περιβάλλον της Ρωμαϊκής Αγοράς ομάδας λίθων που συνδέονται με τη λατρεία του Απόλλωνος Αγυιέως. Εκτός από ζητήματα μνημειακής τοπογραφίας, εξετάζονται οι οικιστικές ζώνες, τα λείψανα εργαστηρίων και καταστημάτων και οι πηγές υδροδότησης.

Ένας παράγοντας που συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της αρχαιολογικής φυσιογνωμίας της περιοχής αποτέλεσε η κατασκευή του υστερορρωμαϊκού οχυρωματικού περιβόλου στον προχωρημένο 3ο αι. μ.Χ. Οι λίθοι που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του προήλθαν στο σύνολό τους από παλαιότερα μνημεία, που βρίσκονταν σε μεγαλύτερη ή μικρότερη απόσταση από το τείχος. Όταν ο περίβολος έχασε την αμυντική του λειτουργία, τμήματά του λιθολογήθηκαν και το υλικό του διεσπάρη στην ευρύτερη περιοχή. Η παρουσία τέτοιων ευρημάτων προκάλεσε και εξακολουθεί ακόμη να προκαλεί παρανοήσεις γύρω από τη μνημειακή τοπογραφία της περιοχής. Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται για πρώτη φορά απόπειρα να μελετηθεί συστηματικά το φαινόμενο αυτό και να προσδιοριστεί πόσοι και ποιοι ενεπίγραφοι λίθοι είχαν ενσωματωθεί στην οχύρωση, ποιες υπήρξαν οι κύριες πηγές τους και πώς επιμερίζονται αυτοί.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο επιχειρείται η σύνθεση των τοπογραφικών δεδομένων κατά εποχές και η σκιαγράφηση της πολεοδομικής εξέλιξης της περιοχής από τους αρχαϊκούς χρόνους έως την αρχή της υστερορρωμαϊκής περιόδου. Το κεφάλαιο αυτό, που έχει συμπερασματικό χαρακτήρα, βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στα πορίσματα των προηγούμενων κεφαλαίων, που εντάχθηκαν στο ευρύτερο τοπογραφικό και ιστορικό πλαίσιο. Η επισκόπηση ολοκληρώνεται με την κατασκευή του υστερορρωμαϊκού οχυρωματικού περιβόλου, που αποτέλεσε ένα από τα τελευταία μεγάλα δημόσια έργα των αρχαίων Αθηνών και σηματοδότησε τη συσπείρωση της πόλης σε πολύ στενότερα όρια, δηλώνοντας έτσι και με όρους μνημειακής τοπογραφίας το τέλος ενός μακρού ιστορικού κύκλου.

Kroustalis Evangelos: «Contributions to the topography of the North Slope of the Acropolis and the surrounding area»

The subject of this Thesis is the topography of the north slope of the Acropolis and a wider area stretching to the north banks of the Eridanos river (modern Kolokotronis Street), from the Archaic to the beginning of the Late Roman Period. The archaeological material from this area is very fragmentary and scattered, a fact that makes difficult its collection and study. In order to cope with this matter, I have scrutinized a large number of old and recent publications, a work that produced a catalogue of 207 excavated sites and approximately 1100 portable finds (vol. B); the collected data were projected on maps, a process that facilitated associations between seemingly incoherent finds.

The main part of the dissertation (vol. A) consists of five chapters. After a survey of the previous fieldwork and scholarship (chap. I), I have investigated the ways in which the human activity, combined with several environmental factors, contributed to the transformation of the landscape (chap. II).

The aim of the third chapter is to thoroughly investigate a series of important topographical issues. One of the thorniest questions in the previous literature concerns the identity of the *Diogeneion* and its relation to the *Ptolemaion*. After the meticulous analysis of the ephebic inscriptions and ephebic monuments, as well as their topographical distribution, I have proposed a new solution to this problem. Regarding the *Prytaneion*, the testimony of Pausanias combined with the finding places of inscriptions and other objects suggests that its remains must be located at the east foot of the Acropolis, between modern Tripodon Street numbers 20 and 32. The place described by *Apollodoros* as *Archaia Agora* refers only to the meeting-place of the Athenian Assembly and should not be confused with the Archaic Agora, which lied to the NE or E of the Acropolis. I have also examined and reinforced, through the addition of further evidence, a recent proposal (Papazarkadas) according to which one should look for a complex of late Hellenistic Law Courts not far from modern *Metropoleos* Square.

Undoubtedly, the *in situ* discovery of the honorary decree for the priestess of Aglauros IG II/III3 1, 1002, constitutes one of the most important landmarks in the study of the Athenian Topography. However, of the precinct of Aglauros itself only a small part has come to light so far. To determine the shape and extent of the shrine I have taken into account data illustrated on maps of the 19th century. For the shrine of the Dioscuri, the *Anakeion*, I propose a location high on the Acropolis slope, at the area of modern *Anaphiotika*. This conclusion is based on the combination of the testimonies of Lucian and Pausanias and the special sense in which Pausanias uses the proposal *hyper*. With the shrine of Theseus we may associate a group

of at least nine inscriptions and two pieces of sculpture. This evidence, in conjunction with the testimony of Pausanias, favors the placement of the sanctuary to the S of modern Lysiou Street. Epigraphical evidence, which was so far no taken into account, suggests that the Hero-shrine of Iatros lied in the vicinity of the Theseion and not close to Karamanos Square, as is usually supposed. Other evidence implies that the Eleusinion hosted a cult of *Teleios Zeus*, while concentrations of portable finds in several sites indicate the presence of shrines of Cybele. Another issue that is investigated is the discovery in the vicinity of the Roman Agora of a group of altars and other material that we may link to Apollon *Agyieus*. Special sections of the third chapter are devoted to the study of the houses, shops and workshops and the means of water supply.

A factor that determined the archaeological character of this area was the construction of the Late Roman Fortification Wall in the late 3rd century AD. Its building material consisted in its entity of reused *spolia*, which were drawn from several parts of the city. After the Wall had lost its defensive role, several of its sections were demolished and its material dispersed to the wider area. In the fourth chapter I investigate this phenomenon, focusing on inscribed stones. I have tried to identify which stones were used for the building of the Late Roman Fortification and to define several quantitative and qualitative parameters of this material, including its sources and distribution.

The purpose of the fifth chapter is to trace the urban evolution of the area from the 7th c. BC to the end of the 3rd century AD. This section contains a concise synthesis, which is largely based upon the conclusions of the previous chapters. The narration ends with the construction of the Late Roman Fortification Wall, which constituted one of the latest large-scale building projects in the history of ancient Athens and signified the drastic contraction of the city.